Շաբաթ երեկոյ, Պոսթոնի Հարվըրտ Ակումբի մէջ տեղի ունեցած ճաշկերոյթի ընթացքին, Ղեկավարներու Յանձնախումբի ատենապետ Մանուկ Ս. Երնկ յայտարարեց թէ Հարվըրտի Հայկարանական Ամպիոնի հիմնադրամին դումարը հասած է 42,000 տոլարի: Աչնան ճաշկերոյթներ պիտի սարքուին այլ հայաշատ համայնքներու մէջ, այս դումարը բարձրացնելու համար 100,000 տոլարի: Ան յայտնեց նաեւ որ Հայագիտական Համազգային Միութիւնը կը պարունակէ շուրջ 900 անդամներ, 23 նահանգներէ:

Պրն. Երնկ կոչ ուղղեց ներկաներուն, նպաստելու որ այս նպատակը շուտով դառնայ իրականութիւն: Մանաւորաբար յիշուեցաւ այն նիւթական նպաստը որ եղած էր դրասենեակի կամաւոր աշխատողներուն կողմէ: Միութիւնը հրապարակային շնորհակալութիւն յայտնեց բոլոր անոնց որոնք ցարդ նպաստած էին դրամահաւաքման:

Այստեղ պէտք է յստակօրէն չեշտել, թէ հիմնուելիք այս Ամպիոնը տարբեր պիտի ըլլայ ներկայիս կարգ մը համալսարաններու մէջ տրուած հայկական դասընթացքներէն, որոնք իրենց ծաւալով սահմանափակ են եւ տեւողութեամբ ժամանակաւոր:

Հարվըրտի մէջ հիմնուելիք Ամպիոնը պիտի շարունակէ իր գոյութիւնը այնքան ատեն՝ որ նոյնինքն համալսարանը պիտի տեւէ, եւ պիտի հասցնէ ուսուցիչներ, պատմագէտներ, բանասէրներ, թարգմանիչներ, եւ գրողներ հայկաբանական եւ յարակից ուսմանց մէջ:

Շեշտուեցաւ, որ նոյնինքն Հարվըրտ Համալսարանը պիտի բերէ իր դրական մասնակցութիւնը այս ծրագիրը իրականացնելու համար: Իր մասնակցութիւնը պիտի ըլլայ ոչ միայն բարոյական դեսնի վրայ, այլ եւ նիւթական, որ պիտի ըլլայ մօտաւորապէս այնքան, որքան Հ. Հ. Միութիւնը ծրագրած է գոյացնել:

***

• ԳՐԱԽՕՍԱԿԱՆ •

ԲՆՆԱԿԱՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՐԴԻ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ: – Գրեց՝ Յ. Մանանդեան: – Գ. հատոր (11րդ դարէն մինչեւ 15րդ դարու սկիզբը): Ուրբաթալ, լաթակազմ, 456 էջ. նկարներ հին վանքերու եւ քարտէսներ: Երեւան, 1952: Գին՝ 18 եւ կէս ռուբլի:

Ներկայանալի տպագրութեամբ, Խորհրդային Հայաստանի հրատարակութեանց համար, խնամքով պատրաստուած աշխատութիւն մըն է այս հատորը:

Գործը, արդարեւ ինչպէս որ հեղինակը կ'ըսէ իր կարճ Ներածութեան մէջ, «առաջին փորձն է 11–14րդ դարերի պատմութեան ընդարձակ քննութեան, կը լինեն դպլի բացեր ու թերեւս նաեւ թերի վիճելի կետեր» (էջ 9):

Շրջանը, որ քննութեամբ կը ներկայացուի այս հատորին մէջ, խանակ եւ քառասային պատմական շրջան մըն է, որ կը սկսի Սելճուկներու արշաւանքներուն սկիզբով եւ կ'աւարտի Թիմուրլէնկի մահուամբ (1405): Եւ ասիկա ոչ միայն Հայոց պատմութեան համար, այլեւ մեր դարացի միւս բոլոր ժողովուրդներուն համար:

Յակոբ Մանանդեան խղճամիտ գործ մըն է որ տուած է, գործ մը՝ որ կարելի է մեծ հետաքրքրութեամբ կարդալ ծայրէ ի ծայր:

Իբր դիտողութիւն ըսեմ որ նիւթը տեղ տեղ քննուած է այս հատորին մէջ շուայլ մանրամասնութեամբ, իսկ նոյն գործին մէջ, այլուր, անբմբռնելի ժուժկալութեամբ: Մանանդեան կարծես մասնաւորաբար Արեւելեան Հայաստանը նկատի ունի, միայն Վրաստանով եւ Հիւսիսային Ատրպատականով: Իսկ Արեւմտեան Հայաստանի պատմութիւնը գրեթէ անտես առնուած է: Մինչ կը խօսի Մոնկոլ տիրակալներուն պետութեանց սահմաններուն, Հայաստանէն դուրս կատարած արշաւանքներուն, եւ այլ մանրամասնութեանց մասին, ակնարկութիւն չկայ Հայկական գաղթականութեանց, Հայ պետականութեան այլուր արմատ բռնելուն մասին, օրինակ Բիւզանդական սահմաններուն մէջ, Ասորիք եւ Միջագետք: Շատ հարեւանցի են Հայատանի եւ Հայակիլիկիոյ յարաբերութեանց մասին իր քանի մը լոկ թուական ժամանակագրութիւնները, մինչ քննական պատմութեան մը մէջ կը յուսայինք գտնել լուսաբանութիւններ Հայաստանի եւ արտասահմանի պետականացած եւ ոչ պետականացած Հայ մեծ զանգուածներուն յարաբերութեանց մասին: Զի բաւեր այլեւս յանկերգ դարձած սել որ Բիւզանդական վայրութիւնը սովորաբար կատարուած տեսութեամբ ըսել որ Բիւզանդական վայրութիւնը պատճառ եղաւ գոնէ Արեւմտեան Հայաստանի հայութենէն պարպուելուն: Հայերու շատ խոշոր զանգուածներ գացեր էին Եգիպտոս, Ռումանիայէն մինչեւ Լեհաստան, Ղրիմ, եւ այլն, որուն համար ոչ ոք կրնայ Բիւզանդիոնը յանցաւոր գտնել: Աւելին կայ: Բուն Բիւզանդիոնի մէջ ոչ մէկ տեղ մենք կը հանդիպինք մեծաքանոն կը հանդիպինք Սելճուկեան տիրակալութեան շրջանի քաղաքներու մէջ: Բիւզանդիոնի պետականութեան ժամանակ էր որ 100,000ներու հասնող գաղութներ հեռացած էին Հայաստանէն եւ հաստատուած Կ. Պոլիս, Էմիրնէ, Պուրսա եւ իր շրջակայքը, Էնկիւրի, Գոնիա, եւն. եւն.:

Ուրեմն Մանանդեանի պատմութիւնը, որ Հայ ժողովուրդի պատմութեան քննական մէկ տեսութիւնը չէ՝ քննական ընտիր ժամանակագրութիւն մըն է Արեւելեան Հայաստանի մասին, աւելի՝ ժամանակագրութիւն մըն է արտաքին ներխուժանց եւ ընդհարումներու: Իբր քննական տեսութիւն՝ Հայ ժողովուրդի պատմութեան գործը պէտք էր ունենար աւելի խոր եւ լուրջ մշակում ժամանակուան հայութեան առօրեայ կեանքին, նիստուկացին, առեւտուրին, մշակութային եւ տնտեսական զարգացման: Խոշոր նիւթ կայ այդ մասին մեր ձեռագիրներուն եւ մանրանկարներուն, մեր շինարարութեան եւ վիմագրութեանց, մեր մատենագրութեան եւ հնագիտական նիւթերուն մէջ: Եւ որովհետեւ այս նիւթերուն մեծագոյն մասը նոյնիսկ Երեւանի մէջ վերջրոնացած է, մեզի անմատչելի, սակայն Մանանդեանի տրամադրութեան տակ ամէն տեսակ նիւթական միջոցներով, բնական է որ մենք յուսայինք աւելի ընդարձակ քննական տեսութիւն մը, քան ինչ որ արդէն մեզի ալ ծանօթ Վարդանը ու Կիրակոս Գանձակեցին եւ ասոնց նման քանի մը արդէն լաւ ծանօթ հայ եւ օտար հեղինակութիւններ, հին կամ նոր, կրնային տուն տալ: Քանի մը առատաձեռն իշխաններու, իշխանուհիներու, մեկենասներու նիւթական միջոցները չէին որ կը զարգացնէին այս շրջանի հայ ճարտարապետութիւնը, գրչութիւնը, մանրանկարչութիւնը եւ գրականութիւնը, դայն հասցնելով գմայլելի բարձրութեան, եւ Հայոց տալով Վերածնունդ մը շատ աւելի առաջ Եւրոպական Վերածնունդէն: Ոչ: Մեր վերածնունդը որ այս շրջանին պատահեցաւ՝ պէտք է ունենայ մեկնութիւն մը, բացատրութիւն մը, որուն խորքը երբեք չափած չ'ըլլար Մանանդեան՝ յիշելով յանուանէ մէկ երկու տեղ Վանականի, Սարկաւագի, Գոշի, Որոտնեցիի կամ Տաթեւացիի անունները, կամ մեզի տալով ցանկ մը չմեկնուած խըժալուր օտար բռնահարկերու: Ատիկա էէ Հայ ժողովուրդի պատմութիւնը, լոկ անոր վայրագօրէն անճիտման պատմութեան ժամանակագրութեամբ: Հայ ժողովուրդի պատմութեան քննական տեսութիւնը պէտք է տայ նաեւ անօրինակ երկրի եկեղեցիներու ստեղծագործութիւնը, ինչպէս ի Նորավանք, մեծատաղանդ Մոմիկներու, Իգնատիոսներու, Թորոս Տարօնեցիներու, Կիրակոս Թաւրիզեցիներու, Աւագներու ներշնչումի պատ-

© National Library of Armenia

ճառները: Հայ ժողովուրդի պատմութեան տեսութիւնը չէ կարելի գրել՝ առանց չափելու Հաղբատի Աւետարանին, Երզնկայի Աստուածաշունչին, Ցրիկի եւ Կոստանդին Երզնկացիի հոգին, խոր եւ անմատչելի:

Մանանդեանի գործը որքան ալ սահմանափակ, սակայն դարձեալ կարեւոր պակաս մըն է որ կը գոցէ: Ժամանակագրական ցծախնդրութիւնը անուրանալի է, թէեւ տեղ տեղ դարձեալ շեղումներ կան: Օրինակ, Հեթում Բ.ի դարձը չէր կրնար տեղի ունենալ 1255ին, այլ պէտք է 1256–ին նշանակել անտարակոյս: Կամ Թիմուրի արշաւանքը Երզնկա, որ ոչ Թիմուրի եւ ոչ ալ Սուլթան Պայազիտի ենթակայ էր, այլ ինքնիշխանութիւն մըն էր: Ասոնք աննշան բաներ են որ ամբողջ գործին կարեւորութեան համար ոչ մէկ արժէք ունին:

Յ. ՔԻՒՐՏԵԱՆ

★

ԶԷՆՔԻ ՏԱԿ. – Արամայիս Սրապեան. – Տպ. Վենետիկ – Ս. Ղազար, 1956:

Գեղեցիկ տպագրութեամբ մը լոյս տեսան այս տարի Վենետիկի Մխիթարեանց տպարանէն՝ բանաստեղծ Արամայիս Սըրապեանի «Զէնքի տակ» խորագիրը կրող արձակները: Երկու հատոր չափական տողերէ վերջ, հեղինակը արձակով հրապարակ կ'ելլէ այժմ: Խորագիրը արդէն կը խօսի ներքին պարունակութենէն: Զինուորական մը ինքը, մանաւանդ թէ գնդապետ մը իտալական բանակին մէջ, որ կը բերէ իր հաւատարմութեան եւ անձնազոհութեան բաժինը Բ. միջազգային պատերազմի ահաւոր օրերուն, որպէս բժիշկ, Ֆրանսական, ալպանական եւ յունական ճակատներու վրայ, արիւնի, ոմբակոծումներու, մահերու մէջ ապրելով պահեր, ժամեր, օրեր, ամիսներ, զինուորներու հետ կուրծք կուրծքի, կեանքի ու մահուան պայքարներուն ականատես: Ու այդ ապրումներուն արձագանգն է զոր կը գտնենք իր հատորին մէջ:

Հեղինակը խտացուցած է հոն զինուորական յուշերուն կողքին, նաեւ իր անձնական տեսութիւնները՝ քաղաքական անցուդարձերուն, մարդերու, նկարագիրներու վերհանումով, եւ արտայայտութիւնը իր հոգեկան մերթ մեղմ, մերթ ուժգին փորձառութիւններուն: Բացի պատմական ու նկարագրական էջերէն, որոնց մէջ դէպքեր, պատերազմական շարժումներ, յաղթանակներ, նուաճումներ կամ նահանջներ յուշադրուած են, կը գտնենք նաեւ պատկերներ՝ սիրոյ եւ գեղեցկութեան շրջանակին մէջ առնուած, որոնք աւելի ալ գրական են: Հարկ չենք տեսներ թուարկել զանոնք, կամ մատնանշել այդ բաժանումը: Անոնք հաւասարապէս նոյն գրչին արդիւնքն են, եւ ամէնուն մէջ կը յայտնուի գրագէտ Արամայիս Սրապեանը:

Ան յաջողած է հոս, ինչպէս յաջողած էր իր բանաստեղծական զոյգ հատորներուն մէջ, լեզուի հարթ ու ներդաշնակ կառոյցքով, միանգամայն փարթամ ու գունեղ հիւսուածքով նախադասութիւններու: Ինչպէս տեղ մը կ'ըսէ ինքն իսկ, արձակը կը սիրէ անոր համար մանաւանդ, որ ան չի կաշկանդեր իր մտքին արտայայտութիւնը: Եւ արդարեւ Արամայիս արձակողը կը զգայ ինքզինքը ազատ, լայնօրէն բանալու իր թեւերը եւ ըստ կամս դարձընելու լեզուն, ճկուն գործիքը ամէն ձեւի եւ ամէն զոյնի:

Ներկայացնելով մեր ընթերցողներուն « Զէնքի տակ » հատորը, պիտի փափաքէինք որ գրասէր հասարակութիւնը ունենար անկէ հատ մը՝ առողջ զգացումներու, առողջ զաղափարաբանութեան ներշնչումներ քաղելու համար, կենսական եւ կենդանի վկայութիւններ՝ թէ հոգին պէտք է ապրի վեր նիւթէն եւ ցաւագար շահադիտումներէն, որով կը զալարուի թշուառ մարդկութիւնը մեր օրերուն:

Հ. Մ. ՃԱՆԱՇԵԱՆ

ԹԵԻԱԾՈՂ ՄՏՔԵՐ. – Լուսիկ. – Պէյրութ, 1953:

Գրական գործ մը փիլիսոփայական խորքով: Մեր մէջ յայտնուած վէպերու սովորական ընթացքէն տարբեր ընոյթ կրող գործ մը արդարեւ: Ինքնավերլուծումի տանջանքը կը կազմէ վէպին գլխաւոր նիւթը: Ժիրայրի մէջ պատկերացուած է այդ տանջուած հոգին: Մարդկային մտքի խիզախ անկախութիւնը փնտռող, եւ յուսախաբօրէն իր պարտութիւնը առկամայ խոստովանող միտք մըն է Ժիրայր: Թեհրանի յետամնաց միջավայրին մէջ գոհացում չգտնելով իր միակ անկեղծ բարեկամին՝ Լեւոնին ալ (որ իր կեանքի փորձառութեամբը կը ջանար անոր անտարկութիւնը ապացուցանել) մտիկ չընելով՝ Ժիրայր կը նետէ ինքզինքը Նիւ Եորք: Նոր միջավայր, նոր մթնոլորտ ու մարդկութիւն, բայց ան ամէն տեղ կը չրջեցնէ իր անձը եւ իր դժգոհութիւնը մարդկային օրէնքներու եւ կարգուսարքի դէմ՝ որմէ կը ծնանի իրմէ անվերջանալի տառապանք:

Ի՞նչ է Ժիրայրին ուզածը: Ցեղաչրջել մարդկութիւնը, ձերբազատում օրէնքներէ եւ կապերէ, գտնելու համար իր երջանկութիւնը, որ պիտի կայանայ ըստ իրեն ազատօրէն խորհելու եւ զգալու մէջ: Թողած իր ընտանիքը, տունը, իր Մագդա կինը, բարեկամները, որոնց մէջ ամենահաւատարիմ Լեւոնը, Ժիրայր՝ ամերիկեան հսկայ շարժումին մէջ կ'որոնէ խաղաղութիւնը իր եսին: Հիւանդոտ, ջղային, դիւրագրգիռ, անհանգիստ հոգի մը, եւ մանաւանդ անհանգիստ միտք մը, ու�մանաւանդ անհանգիստ իմաստասիրական գործերու ընթերցումին, անչահախնդիր մարդկութիւն մը ստեղծելու բուռն եւ անիմաստ ճիգերու մէջ չարչրկուող: Նիւ Եորքի ահաւոր եռուզեռին մէջ իր հոգին աւելի եւս կը խռովի: Հոն կը պատահի անսիրելի, ճանձրացուցիչ դէմքերու, կը հանդիպի նոր բարեկամներու, եւ այդ բոլորը գոհացում չեն տար իրեն: Անոնք ամէնքն ալ, հաճոյքի, շահի եւ եսասիրութենէ տարուած, չունէին հոգեկան բարձրութիւն: Ժիրայր կը ճկտի, ընդհակառակն, հոգեկան կատարելութեան: Ինքն ալ, սակայն, չի գիտեր թէ ի՞նչ բանի մէջ կայանալու է այդ հոգեկան կատարելութիւնը: Տեղական բարքերու նորութիւնը, նոր դէմքերու ծանօթութիւնը ատեն մը կը հանդարտեցնեն գրգռուած ջիղերը, բայց ան միշտ անհանգիստ է: Խափշիկ բարեկամներ, ընտանեկան միջավայրերու մէջ հաստատուած մտերմութիւններ, թեհրանցի կօշկակարի մը միջադէպերը, ճանձրացուցիչ կը դառնան ի վերջոյ, սաստկացնելով իր ճանձրախտը: Իր ճամբուն վրայ հուսկ կը հանդիպի ամերիկացի Բուրի աղջկան, որ կը գրաւէ իր սիրտը: Աշխոյժ, մտացի եւ գեղեցիկ Բուրին միայն կը յաջողի ատեն մը բռնել ինքնավերլուծումի ահաւոր փորձերուն եւ տրամութեան մէջ թաւալող երիտասարդը: Սէրը, ճշմարիտ ու անկեղծ սէրը, ինքնամոռացում առաջ կը բերէ Ժիրայրին մէջ: Կը կարծէ որ այդ կնոջ սէրը պիտի փրկէ զինքը: Բայց Բուրի ալ, ամէնէն վերջ, անկարող կ'ըլլայ հակնալու զինքը, չկարենալով թափանցել անոր հոգիին ներս, որովհետեւ չի խորանար, այլ կ'ոստոստէ նիւթէ նիւթ: Զգային, անհանդարտ ու երբեք իր տեսակէտին վրայ տեղիք չտուող Ժիրայրը կը յոգնեցնէ նաեւ աղջիկը, որ ամերիկացի մըն է, ազատախոհ, իր անձնական կարծիքը ունեցող եւ իր անկախութիւնը պաշտպանել ուզող կին մը վերջապէս, ոչ թէ ստրուկ մը, որ Ժիրայրին համար զոհուի, փճանայ ու մաշի:

Սէրն ալ ուրեմն անկարող կ'ըլլայ բուժելու զինքը, եւ խորտակուած, յուսալքուած, չարչրկուած՝ կը դառնայ իր Թեհրանը:

Վէպին մէջ հեղինակին մտադրած նըպատակն է՝ ցուցնել թէ կեանքը ամէն տեղ նոյն է, թէ մտքի առողջութիւնը կեանքի